

Olev, Aleksander, 79 a.
Kõpu khk., Kõpu v. Piiri k.
Pärtalo t. (paaditegemise koht)
Pääsma (elukoht)
Kirja pannud Arved Luts 1969. a.

Isa oli vanasti metsavaht, hiljem võttis talukoha Tõramaa külla (5 km siit). Ema oli taluteenija. A.O. ise oli taludes karjapoiss ja siis sulane. On ka palke parvetanud. Ühest puust lootsiku õõnestamist õppis Viljandis Jaan Rosenbergi juures, kes ise on Kõpu poolt mees. Tegi temaga kaks lootsikut koos.

Ühest puust lootsiku õõnestamine

Üldiselt lootsikust

Kui 1917. a. tuli sõjaväest, siis hakkas siin lootsikuid tegema. Enne oli ka mõne teinud. Tegi taludele. Talu tõi puu ja andis teise mehe abiks. Tasuks võttis raha – 30-40 krooni ühe paadi pealt. Teine meister – Jaan Rosenberg võttis tasu ka moonas nagu või jm. A.O. tegi ka Sindi meestele palju paate. Need Sindi töölised kasutasid lootsikuid kalapüügil. Maksid hästi. Mõned ostsid ise puu ja ta käis koha peal Sindis tegemas. Mõnele tegi ta aga koha peal oma puust. Sindi mehed laudlootsikuid ei tahtnud, sest tammi all oli kiire vool ja seal sobisid ühest puust lootsikud enam. Tema ajal enam teisi meistreid ei olnud. Rosenberg enam ei teinud, sest oli juba vana. Kanakülalt saadik käis A.O. lootsikuid tegemas.

Ta tegi ka ühele Tallinna muuseumile okupatsiooni ajal ühe paadi. 1920-ndate aastate alguses käis siin dr. Loorits lootsiku tegemist pildistamas. Kaasas oli soomlane, Tartu Ülikooli arheoloogia kateedri juhataja (?).

Siin paikkonnas on pea kõigil taludel ühest puust lootsikud. Suurvee ajal on need ainukesed vahendid kodust välja pääsemiseks tänini. Nii olid need kasutusel näiteks tänavu aprillis. Laudpaate siin pole. Esimesed laudpaadid Kõpu jõel on Riisa külas, 12 km siit. Vanasti olid seal ka ruhed.

Väljaspool suurveeaega seisid lootsikud kasutult. Jõeäärsetes taludes tarvitati neid ka muidu, näit. kalapüügil.

Vanasti oli igas talus palju rahvast. Kevadeti pandi mõnikord viis lootsikut kõrvuti, lauad peale ja seal siis tantsiti.

Sõitmine ühest puust lootsikuga käis nii, et sõitja seisab selles püsti ja sõuab mõlaga. Kes harjunud pole, peab istuma. Muidugi isteid paadis pole. Kui oli rohkem sõitjaid, siis sõudja seisis püsti, teised istuvad. Harilik paat kannab ca 4 inimest, mõned ka rohkem.

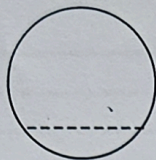
Kauaks ei või lootsikust päikese kätte jätta. Siis ta ei pea kaua vastu. Kui vahepeal vilus, siis peab 20-25 aastat vastu.

Talumehed tõstsid lootsiku talveks parsile. Enne kui nad selle kevadel uuesti maha võtsid, tõrvasid väljast ära. Uus paat tuli aga kohe seest ära tõrvata. Kui oli juba mõnda aega sõitnud, siis tõrvati uus paat ka väljast. Tõrva aeti ise. A.O. ajas veel eile pajatäie tõrva – sai kaks liitrit. Umbes kolm tundi ajas tõrvastest.

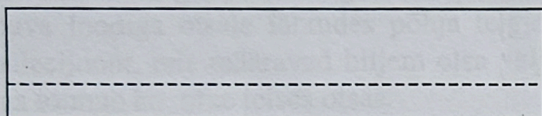
Ettevalmistused õõnestamiseks

Metsast tööpaigale toodud ja parajaks lõigatud haavatüvi kõigepealt kooritakse kirvega. Pärast seda valitakse sobiv pool tulevase lootsiku põhjaks. Põhja lamedaks raiumise eel tähistatakse palgile äraraiutav osa joontega: 2 piki pakku ja kummaski otsas risti joon:

a) otsajoon

b) põhjajutid risti otsajutiga

Jutid näitavad, milline osa tuleb põhjast ära raiuda. Jutid tehakse tahmatud nõõriga, mis kinnitatakse ajutiselt ottest käega ja tõstes keskelt üles lastakse vastu tüve plaksatada, misjärel jääb alles tahmajutt soovitud paigale. Põhjaks valitakse tüve kumeram pool.

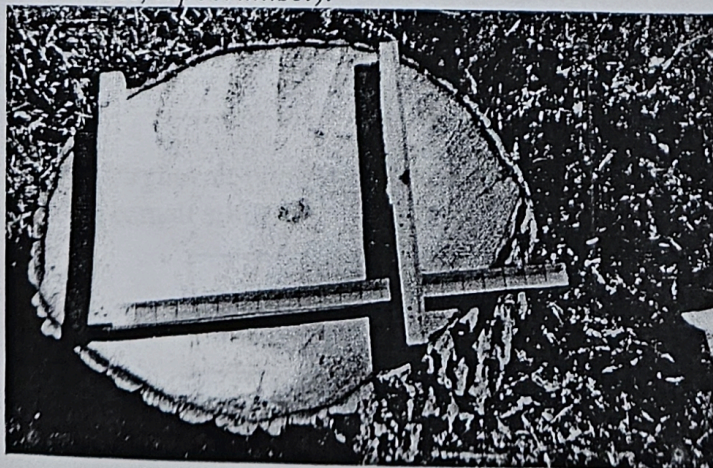
Põhja raiumine

Enne raiumise algust lastakse põhja poolt risti tüvega sae abil sooned sisse ca 40 cm vahedega. See on pärastise põhja äraraiumise kergendamiseks. Seda tehakse mootorsaega või kui seda käepärast pole või see rikkis on, siis käsisaega.

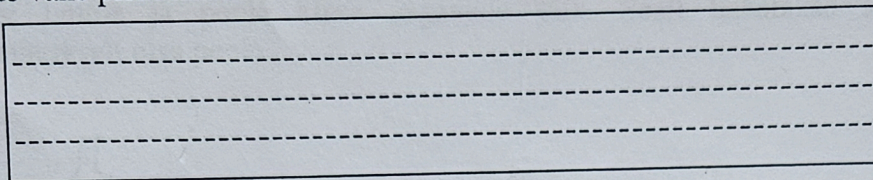
Järgneb joontega tähistatud pinna äraraiumine kirve abil, nii et palk võtab ristlõikes järgmise kuju:

Edasi tuleb ära raiuda põhja teravad servad mõlemalt poolt. Et see sünniks ühtlaselt, tuleb jällegi teha *jutid*. Selleks mõõdetakse kõigepealt põhja keskkoh. Nõör asetatakse piki põhja, nii viisi saadakse kätte paadi pikkus. Nõör keeratakse kahekorra – nii saadakse keskkoh kätte. See märgitakse pliiatsiga. *Lupega* mõõdetakse ristipidi keskkoh välja ja tehakse pliiatsiga risti märk eelmisele pliiatsimärgile. Nii on põhja keskkoh käes. (*Lupet* kasutatakse muidu metsas jämedate puude läbimõõdu mõõtmisel, *lupeerimisel*).

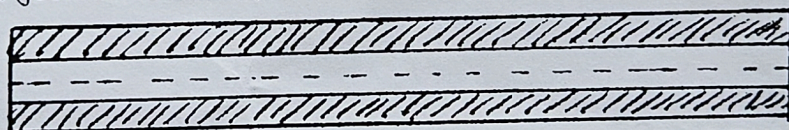
Järgnevalt lastakse tahmanööriga piki põhja keskpunkti läbiv sirgjoon, mille suund valitakse otsast vaadates puutüve kõverust arvestades, nii et see muutuks paadipõhja pikiteljeks. Sel mõõtmisel on tahmanöör ühes otsas naelakesega kinni ja teisest otsast nihutatakse seda nööri vasakule või paremale kuni sobiva suuna kätteleidmiseni. Sinna tehakse noaga väike sälk ja lastakse siis jutt peale piki puud. Siis mõõdetakse veel kahele poole parajale kaugusele telgjoonest pikijooned, nii et puu tüve pool on nende vahe pisut laiem:

Vesiloodiga, loodlauaga kontrollitakse veel pealt õigsust ja siis lastakse jutt rippuva loodiga otsale lähtudes põhja telgjoone otsast. Sellele tõmmatakse veel 2 paralleeljoont, mis määravad hiljem otsa väljaraiumisel terveks jäetava osa paksuse. Sama toimub ka tüve teises otsas.

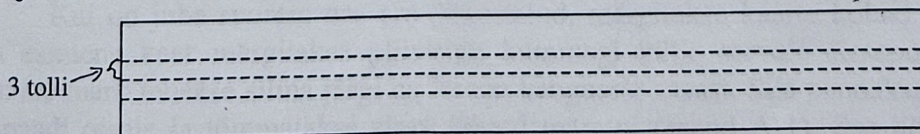
Järgneb põhja teravate pikiservade äraraiumine. Raiumisele kuulub tüve väljaspool äärmisi jutte olev osa (joonisel viirutatud).

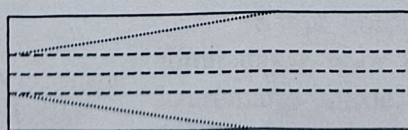
Kui põhi on niiviisi tahutud, siis keeratakse pakk ümber, põhi allapoole ("lastakse perse pääle").

Otste väljaraiumine

Kõigepealt lastakse paku pealispinnale tahmanööriga pikuti 3 joont. Esmalt keskpäigajoon, mis saadakse kätte juba paku otstele tehtud keskjoonte järgi. Peale selle paralleelselt keskpäigajoonega kummalegi poole üks pikijoon 3 tolli kaugusele keskjoonest.

Järgnevalt tuleb väljaraiumisele eesmine ja tagumine tohl (ots). Selleks tehakse esmalt silma järgi jooned ette.

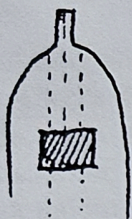

Siis hakatakse kirvega lõõma üks mees ühes, teine teises otsas. Pärast otste väljaraiumist tahutakse põhja servad otste juures uuesti ümaraks. Selleks tuleb paat

veel korra ümber keerata, s.o. põhi üles. Mõnikord tahutakse juba enne ka seest suurelt ära, et oleks kergem ümber pöörata.

Õõnestamine

Seest õõnestamise alguseks lüüakse ca 70-80 cm kaugusele otsast risti pakku kirve laiune ja poole kirve sügavune sälk. Sealt hakatakse kirvega lööma kolmnurkselt otsa poole.

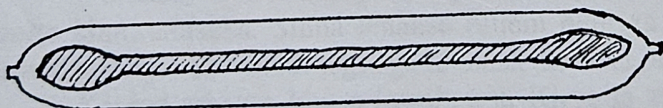
Algul löödav sälk

Sälgu otsa poole pikendamine

Niisugune töö tehakse mõlema otsa juures.

Teiselpool algselt löödud sätku *ragutakse* kitsa praona keskkoha suunas pakule tõmmatud paralleeljoonte laiuses, seega siis 6 tolli laiuselt. Kogu pragu võtab pealt umbes taolise kuju:

Algul teeb *rao* (prao) hariliku kirvega nii sügavaks kui arvab põhja olevat. Edasi õõnestab *künakirvega*.

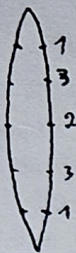
Kui on juba suurem osa ära õõnestatud, märgitakse kaarte kohad. Kummagi otsa esimene kaar märgitakse pliiatsiga kummagi külje servale sissepoole nii, et esimene märk tehakse silma järgi ca 70 cm kaugusele otsast. Siis pannakse nööri üks ots paadi otsale ja tõmmatakse sirgu tehtud märgini (asend A-1). See nööri pikkus kantakse ka teisele paadi küljele (nööri asend A-2) ja tehakse sinna märk pliiatsiga sama kaare teise otsa jaoks.

A

Sama kordub lootsiku teise otsa juures. Seejärel tõmmatakse nöör ühe otsa kaaremärgi juurest teise otsa kaaremärgi juurde. Saadud nööri pikkus jagatakse pooleks (nöör pannakse kahekorra) ning selle pikkusega märgitakse keskmise kaare asukoht mõlemale paadi servale. Siis

pannakse nööri veel kord pooleks ja saadud pikkusega tähistatakse vahemised kaared. Niiviisi saab kokku 5 kaart.

Kaarte asukohtade märkimise järjekord.

Õonestamise lõpupoolel kontrollitakse, kas mõlemad pooled on saanud ühepaksused ja -kõrgused. *Lupega* mõõdetakse kummagi otsa lähedal mõlema parda kõrgus võrdlevalt. Keskelt mõõdetakse nööri põhja keskjoonest külje pinda mööda parda servani üles, kumbki pool eraldi ja siis võrreldakse. Kummal poolel on mõõt suurem, seda tuleb veel pealt tahuda [Seda võtet filmitud pole, küll aga otstest lupega mõõtmist]. Seejuures tuleb vajaduse järgi veel lootsikut ümber pöörata, s.o. põhja ülespoole keerata, et saaks põhja alt tahuda. Järgneb paadi põhja ja külgede hõõveldamine. Selleks on kasutusel *häröövel*, mida käsitletakse kahe mehega.

Paadile ühtlase paksuse tagamiseks puuritakse paati põhjast ja külgedelt ühtlase sügavusega (vähe alla tolli) augud. Selleks on kasutusel *vindel* (vinnalpuur; *vindeli vänt* = vinnalpuuri vänt). Puuril on vastav muhv, *puulupe* peal, mis tagab ühtlase sügavuse aukudele, mis vastab paadi küljele vajalikule paksusele.

Auke puuritakse harilikult 76. Nad paigutatakse silma järgi, kuid ühtlasema asetuse tagamiseks tõmmatakse põhjale enne puurimist uus põhjajoon.

Et vältida liiga õhukeseks muutuva paadi lõhkikuivamist, seotakse kummagi otsa väljaulatava õhukese osa ümber tugevasti traat. Varem täitis seda ülesannet kuusevits.

Järgneb paadi ümberkeeramine põhjale ja õonestamise jätkamine kuni vajaliku paksuse saavutamiseni. Selle tunnuseks on, et põhja poolt puuritud aukude avad tulevad seestpoolt nähtavale.

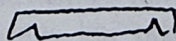
Viimases õonestamisjärgus jäetakse paadi põhjale ja sisekülgedele *kabad* kaarte kinnitamiseks. Sinna tehakse hiljem puuriga auk sisse. Kaba külge seotakse kaared nööri. Ennemalt tegi aga *lõhmuse* koorest *paela* ja sellega sidus.

Kaared tehakse kuuse juurikatest. Kirve ja saega võetakse nad kännu küljest lahti. Siis aetakse juur pikuti lõhki ja tahutakse kirvega parajaks.

Kui on paat parajaks õonestatud, lüüakse väljaspoolt pulgad aukudesse. Nad on pisut pikemad kui augu sügavus, kuid kaarte paigaldamisel või ka enne lüüakse neil seest ots ära.

Laotamine

Lootsik asetatakse madalatele pakkudele poolkülili, sisse paar pangitait vett. Siis kantakse mõlemale poole paati küttematerjali – laastud alla ja puud peale. Paadile pannakse kummagi otsa lähedusse *hammaspuu*

peale, mis takistab sealkohal liiga laiali vajumist. Keskemale pannakse paar *lepamalka* (ca 1 tolli läbimõõduga) pingele alla kahe külje vahele laialimineku soodustama. Lootsik siis täiesti külili, nii et põhi oleks ühe tule poole. Järgneb tule süütamine ühel küljel. Kui on lõhkiminemist kartvaid kohti, pannakse neile ajutiselt plekipaik peale.

Kui arvatakse, et põhi on küllalt kuum, siis keeratakse paat teisele küljele ja tehakse tuli ka teisele poole. Kui läheb liiga kuumaks, siis kastetakse tuld veega luua abil. Luud on vihakujuline, värsketest kuuseokstest, lepavarrega, seotud lõhmuse niinega.

Vahel nihutatakse kummagi otsa lähedal olevaid hammaspuud. Teatud aja järele surutakse kummagi otsa lähedal 2 risti olevat lepamalka kõvemini sisse. Mõnikord tõstetakse paati ühest otsast üles, et vesi kalduks teise otsa ja niisutaks külgi seespoolt. Siis tehakse teise otsaga sama.

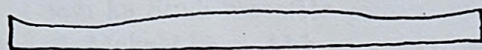
Teatud kuumutamise järel lisatakse 4-5 lepamalka sisse, hästi põhja lähedale. Lisatakse järjest pikemaid malku, sest paat läheb üha laiemaks. Üldse läheb hea seljätäis neid malku ühele paadile.

Paadi laienedes pannakse peale pikemad hammaspuud.

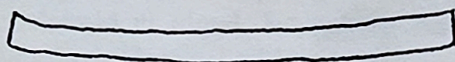
Paadi laiali laotamist tehakse põhimõttel: vesi sees turbutab ja painutab, tuli väljast kuivatab ja tõmbab kokku.

Üks paadimeister laotavat ka nii, et paneb vee sisse ja päike pealt kuivatab. "Võtab palju aega – sui otsa lauta".

Kuumutamisel ka otsad tõusevad teatud määral ülespoole. Külge peab nii palju lahti painduma, et küljelt oleks ülemine serv horisontaalse sirgjoonena näha. Poole laotamise ajal on aga veel keskelt üleval.

Pooleli laotamisel olev
lootsik küljelt

Valmis laotatud lootsik

Malkade lisamiseks tõstetakse paat aegajalt tulelt kõrvale. Enne loksutatakse vett sees ja siis pannakse tulele tagasi.

Kui paat on tulelt ära, siis lüüakse *sinkleid* neisse kohtadesse, kuhu on tekkinud lõhed. *Sinkel* = traadist pööratud klamber.

Otsale tehti puust *lammur* (klamber) peale, sest ots tükkis pikuti lõhki minema.

Laotamine kestab pea terve päeva. Kui paat on soovitud kuju võtnud, tõstetakse see tulelt. Järgneb kaarte sissepanek, mis tihti toimub juba järgmisel päeval.

Pärast kaarte paigaldamist lüüakse paadipõhjast seestpoolt viimased tükid välja, need, mis olid põhjas kiilulaadselt püsti.

Nii valminud paat jäetakse kuivama umbes nädalaks või rohkemaks. Siis alles lüüakse otstesse jäetud pikendused ära, antakse täaviosale lõplik kuju ja lüüakse vits otsa alla. Varem oli selleks tammevits, nüüdsel ajal pannakse plekkvits.

Veel paaditegemisest üldiselt

Paadiõõnestamiseks valitakse haab, mis on ladvast 14 tolli risti läbi mõõtes. Paksust mõõdab *lupega*. Vanasti mõõtis sülega. Vaatas kui pikk vahe jäi kätele. Antud konkreetse puutüve läbimõõt (mille õõnestamist filmisime) oli 56 cm.

Paadi pikkus on üle 5,5 m = 18,5 jalga. A.O. tegi Sindi meestele pikemaidki – 19 jalga.

Nooremas eas tegi lootsiku 3 päevaga valmis, kaasaarvatud laotamine. Suve jooksul tegi nii 30 lootsikut.